

ПРАВО НА ІНФОРМАЦІЙНУ БЕЗПЕКУ ЯК СКЛАДОВА ПРАВА ЛЮДИНИ НА БЕЗПЕКУ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ЗАХИСТУ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ

THE RIGHT TO INFORMATION SECURITY AS A COMPONENT OF HUMAN RIGHTS TO SECURITY: CONCEPTUAL PROVISIONS OF PROTECTION OF INFORMATION RIGHTS

Барабаш О.О., д.ю.н., професор,
професор кафедри загально-правових дисциплін

Інститут права

Львівський державний університет внутрішніх справ

ORCID ID: 0000-0003-2666-9696

Scopus Author ID: 57194699372

У статті досліджено право на інформаційну безпеку як складову права людини на безпеку крізь призму захисту інформаційних прав. Зазначено, що права людини можуть бути забезпечені лише при досягненні стану національної безпеки. Саме тому забезпечення безпеки людини вимагає запобігання і припинення загроз національній безпеці, тероризму, насильству і злочинності. Важливе значення має також забезпечення конфіденційності персональних даних та захисту інформації про особисте життя від незаконного доступу й використання. Безумовно, безпека особистості є фундаментальним правом кожної людини і потребує загального захисту й уваги з боку держави і суспільства. Особливо гостро це питання стоїть в умовах тотальної загрози миру і безпеці з боку загарбницької дій РФ. Наголошено, що захист інформаційної безпеки людини передбачає не тільки захист від кібератак і витоку особистих даних, а й урахування впливу інформації на фізичний і психічний стан людини, а також на її моральні й духовні цінності. Визначення інформаційної безпеки особистості в такому контексті дає змогу більш повно врахувати всі можливі загрози і ризики, які можуть виникнути під час використання інформаційних технологій. Важливо не тільки захищати особисті дані, а й забезпечувати безпечне й етично правильне використання інформації, яка може завдати шкоди здоров'ю та розвитку особистості. Такий підхід допоможе створити більш гармонійний і безпечний інформаційний простір для кожної людини. Зроблено висновок, що право особи на інформаційну безпеку є одним з основних прав, яке гарантує захист особистої інформації в інформаційному суспільстві. Воно надає можливість людині самостійно регулювати доступ до своїх персональних даних, контролювати їх використання й поширення. Одним з першочергових завдань вітчизняного законодавця має стати пошук дієвих механізмів захисту інформаційних прав і свобод, які є основою права людини на безпеку. Саме існування електронної держави має давати можливість суб'єктам інформаційних відносин захистити свої права й інтереси. При реалізації інформаційних прав і свобод важливо, якою мірою галузеве законодавство відповідає реаліям суспільних відносин у цій сфері. Зрештою, інформаційне право має прагнути такого рівня свого розвитку, коли про конкретні інформаційні права можна судити по закріплених галузевим законодавством гарантіях їх здійснення.

Ключові слова: безпека, право людини на безпеку, інформаційна безпека, інформаційні права, національна безпека, інтереси людини, національні інтереси, суспільство, держава.

The article examines the right to information security as a component of the human right to security through the prism of protection of information rights. It is noted that human rights can be ensured only when the state of national security is achieved. That is why ensuring human security requires preventing and stopping threats to national security, terrorism, violence and crime. It is also important to ensure the confidentiality of personal data and the protection of information about personal life from illegal access and use. Undoubtedly, personal safety is a fundamental right of every person and requires general protection and attention from the state and society. This issue is especially acute in the conditions of a total threat to peace and security from the aggressive actions of the Russian Federation. It was emphasized that protecting a person's information security involves not only protection against cyberattacks and leakage of personal data, but also taking into account the impact of information on a person's physical and mental state, as well as on his moral and spiritual values. Defining the information security of an individual in this context makes it possible to more fully take into account all possible threats and risks that may arise during the use of information technologies. It is important not only to protect personal data, but also to ensure the safe and ethical use of information that can harm the health and development of a person. This approach will help create a more harmonious and safe information space for every person. It was concluded that a person's right to information security is one of the basic rights that guarantees the protection of personal information in the information society. It provides an opportunity for a person to independently regulate access to their personal data, control their use and distribution. One of the primary tasks of the domestic legislator should be the search for effective mechanisms for the protection of informational rights and freedoms, which are the basis of the human right to security. The very existence of the electronic state should enable subjects of information relations to protect their rights and interests. When implementing informational rights and freedoms, it is important to what extent industry legislation corresponds to the realities of social relations in this area. In the end, information law should strive for such a level of its development, when specific information rights can be judged by the guarantees of their implementation established by industry legislation.

Key words: security, human right to security, information security, information rights, national security, human interests, national interests, society, state.

Актуальність проблеми дослідження. Протягом тривалого часу інформаційна безпека розглядалася здебільшого з технічного боку і лише нещодавно почала привертати увагу юристів, політиків, економістів, соціологів та інших дослідників. Сьогодні відбувається поступове переміщення основних проблем, пов'язаних із забезпеченням інформаційної безпеки, саме в соціальну площину, коли, наприклад, та сама техніко-технологічна частина інформаційної безпеки дедалі більше ускладнюється соціальними причинами свого походження. Більше того, наукові дослідження здебільшого сфокусовані на питаннях інформаційної безпеки суспільства і держави, тоді як вивчення інформаційної безпеки людини тільки починає розвиватися. Дедалі більше в сучасному демократичному суспільстві на перше

місце ставляться інтереси людини, її права і свободи, які повинні перебувати в гармонії зі суспільними, публічними (державними) інтересами, з колективними правами спільнот (національних та інших меншин, громадських та інших об'єднань, груп, верств громадян тощо) [1]. Суперечності, що виникають між ними, мають вирішуватися на користь інтересів людини з метою здійснення її прав і свобод.

Тож основні аспекти права людини на інформаційну безпеку охоплюють захист конфіденційності персональних даних, гарантування безпеки в онлайн-середовищі, боротьбу з кіберзлочинністю, захист від незаконного доступу до інформації та захист інтелектуальної власності.

Окрім того, захист інформаційної безпеки людини передбачає не тільки захист від кібератак і витоку особис-

тих даних, а й урахування впливу інформації на фізичний і психічний стан людини, а також на її моральні й духовні цінності. Визначення інформаційної безпеки особистості в такому контексті дає змогу більш повно врахувати всі можливі загрози і ризики, які можуть виникнути під час використання інформаційних технологій. Важливо не тільки захищати особисті дані, а й забезпечувати безпечно й етично правильне використання інформації, яка може завдати шкоди здоров'ю та розвитку особистості. Такий підхід допоможе створити більш гармонійний і безпечний інформаційний простір для кожної людини.

Ступінь наукової розробки проблеми. Різні аспекти правового регулювання відносин в інформаційній сфері досліджувалися таким вітчизняними вченими як А. Нашинець-Наумова, А. Марущак, І. Валюшко, А. Войціховський, В. Вовк, М. Гаврильців, Д. Белова, М. Дмитренко, Т. Кірієнко, В. Нестерович, Н. Пархоменко, Н. Оніщенко, Т. Ткачук, О. Шевчук та іншими провідними вітчизняними вченими у цій галузі. Проведений аналіз засвідчує, що у вітчизняній науці накопичено істотний багаж знань з окремих аспектів інформаційної безпеки. Проте проблеми співвідношення інформаційної безпеки з правом людини на безпеку не стали предметом аналізу наукових праць.

Метою статті є дослідження права людини на інформаційну безпеку як складову права на безпеку в контексті захисту інформаційних прав.

Виклад матеріалу. У юридичних джерелах особистість здебільшого не розглядалася як суб'єкт, важливий для забезпечення безпеки. У вітчизняному правознавстві до теперішнього часу безпека особистості розглядалася переважно в контексті функції або обов'язку держави, якій, однак, не корелює суб'єктивне право індивіда, що підлягає судовому захисту; тим самим особистість у сфері безпеки виступає лише як об'єкт державно-правового впливу, а не суб'єкт відповідних відносин, наділених певними правами [1].

У сучасних дослідженнях особистість широко розглядається як один зі суб'єктів, відповідальних за забезпечення інформаційної безпеки. Так, В. Боднар під особистою безпекою розуміє стабільний стан надійної захищеності життєво важливих (життя і здоров'я людини), законних і приватних інтересів людини, прав і свобод, її ідеалів, цінностей від протиправних зазіхань, загрози шкідливого впливу (фізичного, духовного, майнового, інформаційного, соціального, економічного, політичного, екологічного, військового тощо) за умов збереження і розвитку людського потенціалу та підтримання ефективного стимулювання діяльності особи. Тобто це такий стан особистості, коли немає зовнішньої загрози її життю, фізичній свободі та недоторканності, честі і гідності [2].

А. Єзров зазначає, що «особиста безпека як цінність найвищого порядку (конституційна цінність) є природним благом, що гарантує можливість кожній людині безперешкодно користуватися життям, здоров'ям, володіти фізичною і психічною свободою в процесі своєї життєдіяльності» [3].

Права людини можуть бути забезпечені лише при досягненні стану національної безпеки [4]. Саме тому забезпечення безпеки людини вимагає запобігання і припинення загроз національній безпеці, тероризму, насильству і злочинності. Важливе значення має також забезпечення конфіденційності персональних даних та захисту інформації про особисте життя від незаконного доступу й використання. Безумовно, безпека особистості є фундаментальним правом кожної людини і потребує загального захисту й уваги з боку держави і суспільства. Особливо гостро це питання стоїть в умовах тотальної загрози миру і безпеці з боку загарбницької дій РФ. З огляду на це, справедливо поставити запитання: «Що таке права людини в нових умовах? Які нові права нам доведеться захищати в умовах інформаційного, постінформаційного суспільства?».

У літературі можна виділити дві основні точки зору на цю наукову проблему. Перша визнає право на безпеку як самостійне право людини, а друга вважає, що право на безпеку є похідним від інших прав.

Дослідники висловлюють думку, що право на безпеку в сучасній Україні не визнане невід'ємним і невідчужуваним правом людини та громадянина, але «контекстно» все ж таки присутнє в Конституції України. Тобто право на безпеку є наскрізним, пронизуючим правові і конституційні гарантії. Захищаючи безпеку людини і громадянина, воно створює умови для реалізації всіх інших прав. «Безпеці особи надають значення гарантії, яка є необхідною умовою життєдіяльності особи, що дозволяє їй зберігати та збільшувати духовні й матеріальні цінності», – наголошують І. Яковець та А. Степанюк [5, с. 47].

Схожої думки дотримується і В. Тихий, визначаючи право на безпеку не тільки як «відокремлене особисте право, а й як необхідну умову або спеціальну гарантію реалізації всіх інших прав і свобод, а також обов'язків громадян» [6]. Ці підходи спрямовані на повне розуміння права особи на безпеку, яке пов'язане зі здійсненням правових і конституційних гарантії.

Іншу позицію у визначенні природи й сутності права особи на безпеку обстоюють такі науковці, як В. Мельник, А. Дем'яненко та ін. Розглядаючи особливості права на безпеку, В. Мельник доходить висновку, що безпека особи – неодмінний стабільний стан надійної захищеності життєво важливих інтересів особи, її прав та цінностей від небезпек, загроз, шкідливих впливів за умов збереження і розвитку потенціалу особи та її здатності до ефективної діяльності у всіх сферах. Можна також стверджувати, що наявна специфічна система безпеки особи, тобто функціональна система, що відображає процеси взаємодії елементів, які прагнуть до впорядкованості, структуризації, загальної цілісності, а також формується адекватна цим процесам загальна теорія безпеки особи як сукупність основних понять, теоретичних підходів, концепцій розроблення безпеки особи та її реалізації [7]. На думку А. Дем'яненка, сутність людської безпеки полягає в забезпеченні пріоритету свободи так, щоб людина мала можливість задовольняти свої потреби, здійснювати вибір безпечно і вільно [8, с. 59]. Тобто, оскільки існують певні міри можливої й необхідної поведінки особистості за умов забезпечення безпеки, виникнення правовідносин як змісту безпеки, наявність охорони з боку держави особистості, є підстави говорити безпосередньо про право особистості на безпеку.

На наш погляд, право людини на безпеку не може бути обмежене тільки однією нормою, оскільки безпека містить багато аспектів, які вже врегульовані законодавством. У цьому контексті вважаємо, що право на безпеку є комплексним і охоплює такі права, як медична та інші види безпеки. Зокрема, Конституція України (ч. 1 ст. 49) містить положення: «Кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування» [9].

Право особи на інформаційну безпеку забезпечує захист від несанкціонованого доступу до персональних даних, їх несанкціонованого використання, втручання в особисте і сімейне життя через інформаційні технології.

Це право захищає права людини на конфіденційність своїх особистих даних, а також право на свободу думки, вираження поглядів і доступ до інформації без перешкод. Воно визнає необхідність захисту приватного життя та конфіденційності особистої інформації в цифрову епоху.

Право на інформаційну безпеку передбачає, що людина має право на захист своїх персональних даних від несанкціонованого доступу і використання третіми особами. Це означає, що держава й організації повинні вживати всіх необхідних заходів для захисту даних і запобігання їхньому витоку або зловживанню.

Право особи на інформаційну безпеку також охоплює право на конфіденційність листування, телефонних розмов, електронного листування та інших форм комунікації. Людина має право на захист від незаконного спостереження або стеження за своїм особистим життям через інформаційні та комунікаційні технології.

Одним з важливих аспектів цього права є право на анонімність у мережі «Інтернет». Людина має право використовувати інтернет, не розкриваючи свою особистість або особисті дані. Вона також має право використовувати шифрування та інші технології, щоб забезпечити безпеку своєї інформації і своєї свободи думки.

У цьому аспекті варто наголосити на важливості створення законодавчої бази та механізмів контролю, які гарантували б безпеку особистості. Це охоплює захист від порушення прав на життя, свободу, особисту недоторканність, недоторканність житла і таємницю листування. Для забезпечення цього права вживаються правові заходи, як-от захист персональних даних, відповідальність за поширення дезінформації та покарання за порушення права на інформаційну безпеку. Тож право на інформаційну безпеку є гарантом захисту особистості та її прав на свободу слова і приватність. «Право на безпеку означає можливість користуватися соціальним благом» [10], – наголошує О. Турченко. Володіти цим правом – значить, насамперед, користуватись благом. В іншому випадку воно не має ніякого сенсу, бо право – не юридична абстракція, що має цінність сама по собі. Право на безпеку є сукупністю закріплених у конституційно-правових нормах юридичних можливостей індивіда. Характерна якість можливостей – їх суттєва схожість з природними правами. У позитивному змісті вони мають достатню і визначену в життєвій практиці підставу, що передбачає потенційну реальність їх здійснення. Загалом, право на безпеку – це передбачена конституційними нормами сукупність юридичних можливостей індивіда, пов'язана з реалізацією його волі й особистим захистом від посягань з боку інших [11].

Отже, зміст права людини на інформаційну безпеку складається з низки таких можливостей:

1. Реалізація «права на забуття». Застосування «права на забуття» викликає багато розбіжностей і суперечок. Критики стверджують, що таке право обмежує свободу інформації та діє як цензура, особливо у сфері інтернету. Однак прихильники «права на забуття» вважають, що воно необхідне для захисту прав громадян на конфіденційність та особисте життя. На їхнє переконання, люди мають право на видалення негативної, застарілої або неправдивої інформації про себе, яка може завдати їм шкоди і порушити їхню репутацію.

2. Можливість електронного звернення до державних органів та органів місцевого самоврядування, а також отримання в електронній формі державних послуг. Такий спосіб звернення також допомагає знизити корупцію і покращити прозорість роботи державних органів. Крім того, через електронні звернення можна вносити пропозиції щодо поліпшення законодавства та вести діалог із представниками влади. Загалом, використання електронної форми звернення до органів влади є більш зручним та ефективним для громадян.

3. Захист конфіденційної інформації і персональних даних під час здійснення цифрової ідентичності особи. Цифрова ідентичність – це юридичне поняття, що описує особливий набір інформації про людину, представлений у цифровому вигляді. Ця інформація використовується окремими особами для участі у правових відносинах, здійснення своїх прав і виконання обов'язків. У сучасному суспільстві, де дедалі більша кількість інформації переноситься в цифрову форму, цифрова ідентичність відіграє ключову роль у захисті даних і забезпеченні безпеки. Вона дозволяє людям справді ідентифікувати себе в онлайн-середовищах і виконувати різні операції з вико-

ристанням електронних пристроїв. Цифрова ідентичність може бути представлена різними форматами, від паролів і пін-кодів до біометричних параметрів, таких як відбитки пальців і розпізнавання обличчя. Усі ці методи дають змогу підтвердити особистість і запобігти несанкціонованому доступу до інформації.

4. Захист від несанкціонованого доступу до інформації, що використовується в системах інтернет-банкінгу. Ці методи дають змогу клієнтам банківських установ бути впевненими в безпеці своїх фінансових операцій. Завдяки дистанційному банківському обслуговуванню люди можуть швидко і зручно здійснювати перекази, платити за послуги, відстежувати рух грошових коштів на своїх рахунках. Однак зі збільшенням електронних платежів зростає і ризик шахрайства. Банки активно розробляють нові технології для боротьби з кіберзлочинцями. Наприклад, системи моніторингу виявляють підозрілі операції та блокують їх виконання. Крім того, проводяться навчальні програми для клієнтів, присвячені безпеці в інтернеті та правилам використання онлайн-банкінгу.

5. Захист від поширення протиправного контенту, зокрема в мережі «Інтернет». «Єдиний реєстр доменних імен» – це автоматизована інформаційна система, метою якої є захист від негативного впливу в мережі. Система містить базу даних заборонених сайтів, блокуючи до них доступ із країни. Боротьба з незаконним контентом також охоплює обмеження анонімності в інтернеті. За допомогою цієї системи здійснюється контроль над інформацією, забезпечуючи безпеку і дотримання чинного законодавства.

Створення та розвиток таких систем є важливим кроком у сьгоднішній цифровій епосі, де інформаційні загрози щораз більше поширюються. Тому важливо дотримуватися запобіжних заходів при використанні інформаційно-комунікаційних технологій. Потрібно встановлювати сильні паролі, використовувати антивірусні програми та не довіряти особистим даних ненадійним джерелам. Технічні гарантії забезпечують використання новітніх технологій, таких як шифрування, ідентифікація та авторизація, антивірусні програми і системи захисту інформації. Вони дають змогу захистити дані й забезпечити безпеку в мережі. Компанії, що надають технічні гарантії, зобов'язуються виконувати ці заходи для захисту конфіденційності й безпеки інформації.

Поняття інформаційних прав розкриває у своїх працях А. Марушак. Він зазначає, що «інформаційні права і свободи являють собою сукупність правомочностей різних суб'єктів в інформаційній сфері, а саме у сфері пошуку, одержання, передавання, виробництва і розповсюдження інформації, застосування інформаційних технологій та захисту інформації» [12]. Інформаційні права, які описані вище, відіграють важливу роль у сучасному суспільстві та є основою для ефективної взаємодії громадян з державними органами й органами місцевого самоврядування. Використання електронних технологій в адміністративних і судових процедурах дає змогу значно спростити і прискорити взаємодію між громадянами та державою.

Важливим аспектом інформаційних прав є забезпечення доступності публічної інформації про діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування [13, с. 65]. Це дає змогу громадянам контролювати діяльність влади і брати участь в ухваленні рішень, які стосуються їхніх інтересів.

Крім того, захист персональних даних є невід'ємною частиною інформаційних прав. Громадянам мають бути гарантовані права на конфіденційність і захист їхніх особистих даних під час використання інформаційних технологій.

Одним з важливих аспектів інформаційних прав є можливість здійснювати електронну комерцію та дистанційну торгівлю. Це сприяє розвитку економіки і створенню нових можливостей для вітчизняного бізнесу.

Отже, право особи на інформаційну безпеку є одним з основних прав, яке гарантує захист особистої інформації в інформаційному суспільстві. Воно надає можливість людині самостійно регулювати доступ до своїх персональних даних, контролювати їх використання й поширення. Право на інформаційну безпеку у сфері інформаційно-комунікаційних технологій є фундаментальним. Людина має право на власні дані та їх збереження в безпеці. Для цього ухвалено закони й угоди, які передбачають контроль за збором, використанням і передачею персональних даних. Однак не завжди ці заходи є достатніми. Виникають ситуації, коли особисті дані доступні третім особам без згоди суб'єкта даних. Це може відбутися через уразливість системи або непередбачувані обставини. У таких випадках виникає ризик порушення приватності та зловживання інформацією.

Загалом, інформаційні права відіграють важливу роль у сучасному суспільстві та мають постійно розвиватися і вдосконалюватися разом з розвитком інформаційних технологій. Це допоможе створити більш справедливе і стійке суспільство, де громадяни матимуть можливість брати активну участь у житті країни і захищати свої права й інтереси. Використовуючи інформаційні технології, можна реалізувати права.

Висновки. Отже, право на інформаційну безпеку належить до прав особистості і передбачає захист особистої інформації від несанкціонованого доступу й негативних впливів на особистість. Ці права виникли в епоху

технологічного розвитку, і для їх реалізації використовують інформаційні технології. Вони є частиною четвертого покоління прав людини. При цьому в механізмі захисту інформаційних прав і свобод основними мають бути: механізм самозахисту, механізм досудового (позасудового) оскарження, судовий механізм, механізм адміністративно-правової охорони та захист інформаційних прав і свобод громадянськими організаціями й об'єднаннями. На шляху створення дієвих механізмів захисту інформаційних прав і свобод, забезпечення інформаційної безпеки особистості національне інформаційне законодавство має брати до уваги і міжнародно-правовий аспект, і враховувати необхідність прийняття чітко визначених зобов'язань у сфері захисту інформаційних прав і свобод, регламентації глобальних питань, таких як транскордонна передача персональних даних.

З огляду на зазначене, одним з першочергових завдань вітчизняного законодавця має стати пошук дієвих механізмів захисту інформаційних прав і свобод, які є основою права людини на безпеку. Саме існування електронної держави має давати можливість суб'єктам інформаційних відносин захистити свої права й інтереси. При реалізації інформаційних прав і свобод важливо, якою мірою галузеве законодавство відповідає реаліям суспільних відносин у цій сфері. Зрештою, інформаційне право має прагнути такого рівня свого розвитку, коли про конкретні інформаційні права можна судити по закріплених галузевим законодавством гарантіях їх здійснення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воротнок М., Сушко О. Людська безпека як імператив сучасності: переніс фокусу з держави на людину / Фонд ім. Фрідріха Еберта: Представництво в Україні. Київ, 2010. 18 с. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf>
2. Бондар О. Б. Поняття особистої безпеки людини і його структура. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2011. Вип. 2 (5). С. 148–153.
3. Єзеров А. Конституційна безпека як категорія сучасного конституціоналізму. *Права людини і національна безпека: роль органу конституційної юрисдикції*: зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 черв. 2019 р.). Київ: ВАІТЕ, 2019. С. 71–82.
4. Права людини та національна безпека. *CENSS*. URL: <https://censs.org/prava-lyudyny-ta-natsionalna-bezpeka/>
5. Яковець І. С., Степанюк А. Х. Кримінально-виконавчий кодекс України: науково-практичний коментар / А. Х. Степанюк, І. С. Яковець; за заг. ред. А. Х. Степанюка. Харків: Юрінком Інтер, 2005. 560 с.
6. Тихий В. П. Безпека людини: поняття, правове забезпечення, значення, види. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2016. № 2 (85). С. 31–46.
7. Мельник В. О. Безпека особи як категорія політичної науки та суспільно-політичне явище. *Політична наука в Україні: стан і перспективи*: матер. Всеукр. наук. конф. (м. Львів, 10–11 трав. 2007 р.) / уклад.: М. Поліщук, Л. Скочиляс, Л. Угрин. Львів: ЦПД, 2008. 308 с. URL: http://postua.info/vitali_melnyk.htm
8. Дем'яненко А. А. Аналітичне забезпечення оцінювання безпеки людського розвитку: дис. ... д-ра філософії: 051 / ХНЕУ ім. С. Кузнеця. Харків, 2020. 360 с.
9. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
10. Турченко О. Г. Теоретичні засади сучасних концепцій безпеки. Наука міжнародного права на рубежі століть. *Тенденції розвитку та трансформації*: спец. вид. наук. ст. / за наук. ред. В. М. Репецького. Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. 186 с.
11. Пендюра М. М., Кришевич О. В. Право людини на безпеку в зарубіжній та вітчизняній історико-правовій думці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2023. С. 65. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/01/10.pdf>
12. Марущак А. І. Визначення поняття «інформаційні права людини». *Інформація і право*. 2021. № 2 (2). URL: <https://www.ippi.org.ua/marushchak-ai-viznachennya-ponyattya-%E2%80%9Cinformatsiini-prava-lyudini%E2%80%9D>
13. Нашинець-Наумова А.Ю. Інформаційна безпека: питання правового регулювання: монографія. Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2017. 168 с.